

Personlighet og aldring

Ved en ikke-psykiater

Geir Rørbakken

Grimstad april 2017

○ Respekt ○ Faglig dyktighet ○ Tilgjengelighet ○ Engasjement

Personlighet

- Hvordan vi tenker, handler og føler over tid
- Normal variasjon mellom mennesker
 - Personlighetstrekk
 1. **Ekstroversjon** (utadvendthet; mengde sosial kontakt)
 2. **Medmenneskelighet** (empati; kvalitet sosial kontakt)
 3. **Kontroll** (orden, punktlighet, systematikk)
 4. **Temperament** (følelser, emosjonell stabilitet)
 5. **Intellekt** (åpenhet, informasjonshåndtering, refleksjon, idéer)
- Etableres tidlig i livet og er stabilt (> 30?)
 - Arv (biologi) og miljø?
- Det er mye som tyder på at alder alene ikke medfører endret personlighet

Personlighetsforstyrrelse

- «*et varig mønster av indre erfaring og oppførsel som på en utpreget måte avviker fra forventningene til vedkommendes kultur*»
- og som medfører at man fungerer dårligere mellommenneskelig og psykososialt
- Debut i ung alder
- 10-15% av befolkningen oppfyller disse kriteriene
 - Hyppigere ved annen psykiatrisk sykdom
- Ulike alvorlighetsgrader
 - Glidende overgang til det «normale»
 - Personlighetstrekk-problematiske personlighetstrekk-personlighetsforstyrrelse

Kulturavhengig!

- Avvik fra hva «vi» mener er «normalt»
- Hva med personer med andre kulturreferanser enn hva «vi» er vant med?
 - Personer fra andre kulturer
 - Eldre?
 - Erfaring fra «en annen tid»
 - Avvik fra forventet adferd hos «gamle» (ageism)
- Eksentriske personer

Symptomer på personlighetsforstyrrelser

- Kognisjon; måten personen oppfatter og tolker seg selv, andre mennesker og begivenheter på.
- Affektivitet; om personens følelser er passende til situasjonen.
- Hvordan personen kontrollerer sine impulser og får dekket sine behov.
- Hvordan personen forholder seg til mennesker som står ham/henne nært og takler å være sammen med andre mennesker

Personlighetsforstyrrelser (ICD10)

1. Paranoid personlighetsforstyrrelse
2. Schizoid personlighetsforstyrrelse
3. Dramatiserende personlighetsforstyrrelse
4. Emosjonelt ustabil personlighetsforstyrrelse (inkludert borderline)
5. Dyssosial personlighetsforstyrrelse
6. Tvangspreget personlighetsforstyrrelse
7. Engstelig/ unnvikende personlighetsforstyrrelse
8. Avhengig personlighetsforstyrrelse
9. Blandet personlighetsforstyrrelse
10. Uspesifikk personlighetsforstyrrelse

- Paranoid
 - Lett krenkbar
 - «Mot-angrep»
 - Mistenksom
 - Negativ tolking
- Schizoid
 - Innadvendt
 - Isolert
 - «Følelseløs»
- Dramatiserende
 - Emosjonell
 - «Teatralisk»
 - Selvopptatt
- Emosjonelt ustabile
 - Impulsiv
 - Ustabile relasjoner, emosjoner og selvbilde
 - Selvskading

- Dyssosial
 - Impulsiv
 - «Samvittighetsløs»
 - Agressiv
 - Bryter lover/regler/normer
- Tvangspreget
 - Orden
 - Detaljer
 - Plikt
 - Regler
 - «Vanskelige»
- Unnvikende
 - Lav selvfølelse
 - Usikkerhet
 - Nærtakende
 - Sosialt tilbakeholden
- Avhengig
 - Behov for å bli ivaretatt
 - Usikker
 - Uselvstendig
 - «Underdanig»

Personlighetsforstyrrelse hos eldre

- Lite forskning
- Mindre vanlig hos eldre?
 - Sannsynligvis ikke
 - Forskjell ung-gammel mhp type
- Endring i «dominerende type»
 - Tvangspreget
 - Avhengig
 - «Blandet»
- Økt sårbarhet overfor annen psykiatrisk sykdom
 - Depresjon

Personlighetsforstyrrelse hos eldre forts.

- Endring med alder?
 - Varierende funn
 - «Ustabile» typer bedre
 - «Overkontrollerte» uendret eller verre
 - Aldersrelatert tap og belastning
 - Tilbakefall eller forverring
 - Depresjon
 - Påvirkes av somatisk sykdom
 - Men utløses ikke av sykdom "utenfor hjernen"s

Personlighetsforstyrrelse hos eldre forts.

- Er debut i høy alder mulig?
 - Vanskelig å skille nyoppdaget og nyoppstått
 - Udiagnostiserte tilstander ikke uvanlig
 - Avdekkes ved kontakt med helsevesenet pga somatisk sykdom eller behov for personlig assistanse
 - Kan være utfordrende å skaffe opplysninger om tidligere funksjon
 - men snakk med pårørende!
 - «Han har alltid vært sånn»

«Diogenes syndrom»

- «Ekstrem selv-neglisjering»
- Ofte eldre
- Flere mulige årsaker
 - Demens
 - Misbruk
 - Schizofreni
 - Personlighetsforstyrrelser

Tidsskr Nor Legeforen
2010; 130:2469-71

Personlighetsendring

- Personer med tidligere «normal» personlighet
- Vanlig ved flere hjerneorganiske sykdommer
 - Demens
 - Sykdommer i hjernens blodårer
 - Parkinsons sykdom
 - Skader

Kriterier for demens ifølge ICD-10

- I
 - 1. Svekket hukommelse, især for nyere data
 - 2. Svikt av andre kognitive funksjoner
(dømmekraft, planlegging, tenkning, abstraksjon)
 - Mild: Virker inn på evnen til å klare seg i dagliglivet
 - Moderat: Kan ikke klare seg uten hjelp fra andre
 - Alvorlig: Kontinuerlig tilsyn og pleie er nødvendig

- II Klar bevissthet

- III **Svikt av emosjonell kontroll, motivasjon eller sosial atferd;**
minst ett av følgende:
 - 1. Emosjonell labilitet**
 - 2. Irritabilitet**
 - 3. Apati**
 - 4. Unyansert sosial atferd**

Personlighetsendring og demens

- Kan observeres tidlig i forløpet
 - Pga sykdommen i seg selv men også
 - Psykisk reaksjon på sykdom
- «Adferdsforstyrrelser og psykiske symptomer ved demens» **APSD**
- Har personlighet før demensutvikling betydning?
- Blir det alltid verre ved progresjon?
- Har typen demens betydning?

Frontotemporal demens

Diagnostiske kriterier krever (blant annet) tidlig personlighetsendring (innen 3 år)

- Adferdsmessig manglende hemninger
 - Sosialt upassende adferd
 - Tap av manerer
 - Impulsiv eller hensynsløs adferd
- Tap av sympati eller empati
 - Avtagende respons på andre menneskers behov og følelser
 - Avtagende sosial interesse, relasjonskompetanse og personlig varme